

Pomogáts Béla

Emlékezés Weöres Sándorra

(A költőről)

Weöres Sándorról beszélni nem tartozik a könnyű feladatok közé, minthogy a most száz esztendeje született költő eleve talányos jelenség volt: a köznapi valóság fölé emelkedő ezoterikus művész és a köznapi valóságban otthonra találó nagyszerű poéta, aki sohasem mutatta azt a másoknál tapasztalható méltóságot és magasztosságot, amellyel a poézis mesterei, leginkább azok, akiket nem lehet a költői lángelmék közé sorolni, védeni szokták saját integritásukat. Weöres Sándor integritása magától értetődő volt, minden műve, minden szava ezt mutatta, s ha lenne olyan etnikai változat, hogy „költő”, akkor talán Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály és Kosztolányi Dezső mellett a magyar kultúrában ő képviselné ezt a személyes és lelki identitást. Voltak más klasszikus költőink is, például Petőfi Sándor, Arany János, Ady Endre, József Attila, Babits Mihály vagy Szabó Lőrinc, ők azonban talán egy többszörös, bonyolultabb identitás képviselői: nem csak költők, vagy nem egyszerűen költők voltak, hanem gondolkodók, nemzetnevelők, politikusok (persze nem a fogalom jelenkori értelmezése szerint). Weöres Sándor költő volt, de szívesebben élnék azzal a szóval, amely a tizenkilencedik század első felét, Berzsenyi és Kazinczy korát idézné fel, és amelyet ő is nemegyszer használt, „poéta” volt, a köznapi élet leghétköznapibb dolgai között is. Volt körülötte egy olyan szellemi univerzum, amely persze ezer szállal kötődött az adott történelmi, társadalmi, kulturális valósághoz, mégsem volt ezekkel azonosítható, filozofikus és mitikus univerzumként létezett, mintegy a valóság fölött lebegve.

Mindig megújuló költői egyéniségét mintha a gyermek elemi kíváncsisága vezérelte volna, természetes érdeklődés, amely minden ismeretet és érzést birtokolni szeretett volna, amely nem ismert tilalmakat, megfontolásokat és határokat. Akár a gyermek, gyanakvás nélkül, nyílt szívvel és elmével közeledett a világ dolgaihoz, és mintha a világ dolgai rokonszenvvel fogadták volna ezt a közeledést. Mindent tudni kívánt, a megismerhetlent is, szüntelenül kérdésekkel ostromolta az ismeretlent, s annál mohóbban kérdezett, minél inkább foszlott a homály, költészete kérdések sorából épült: makacs kérdezésből, a dolgok mögé leső kíváncsiságból. Ahogy a gyermek alkotórészeire szed minden szerkezetet, ez a kíváncsiság is felbontotta az érzéseket és fogalmakat. A költészet ezúttal nemcsak ábrázolás és kifejezés – ismeretszerzés is volt, a minden iránt érdeklődő költői személyiség tájékozódásának és gazdagodásának eszköze. Erről tanúskodnak nagyszerű és nagyívű bölcséleti költeményei: a *Gilgames*, a *Dalok Naconxypan-ból*, az *Atlantis*, a *XX. századi freskó*, a *Szimfóniák* – hogy csak költészetének első évtizedeire hivatkozzam.

Weöres Sándor mindig elemekre bontotta a világot, közben mégis tudta, hogy valamiképpen minden összetartozik, igaz, ez az összetartozás nem mindig nyilvánvaló és közérthető. Nemcsak a gyermeki kíváncsiság élt benne, hanem az a – lehet, naivnak tetsző

– meggyőződés is, hogy a világ különféle dolgai egymással összefüggenek. Ember, virág és csillag valamilyen módon rokonok. Titkos vonzások kapcsolják össze a természetet és az embert, és szívünket a létezés ezernyi velünk rokon csodája veszi körül: nem vagyunk egyedül: létünk a világ testvéri rendjébe tartozik. „Mélyebben – írta *Meditáció* című versében –, mint a gond fészke szívedben, / kérge alatt minden dolognak, / a tünemények medrei, / a világ eresztékei ragyognak [...] Szólít – vagy képzeld? Ha erre riadnál, / hogy nem rideg, nem idegen! / hogy eleven, hullámzó szerelem! / hogy rokonabb veled önmagadnál!” A bölcsességet kereső értelem egy mindent átfogó, egységes világ képzetében gondolkodott, és mint valamikor a gyermek, jóleső érzéssel simulat bele abba az összhangba, amelyet maga körül tapasztalt. Az összhang megnyugtatta, mint a gyermek, őrizte ezt a boldog és természetes harmóniát.

A költészet színes tündérvilágát teremtette meg, és ezt a világot ugyanakkor a valóság iránt mutatkozó kétely szötte át, és az idők haladtával, a történelmi tapasztalatok gyarapodásával ez a kétely csak erősödött. Weöres Sándor nemcsak a pécsi egyetemen tanult filozófiát, hanem könyvekből és baráti mesterektől is. A könyvek, amelyeket olvasott, a mesterek, akiktől tanult az európai kultúra általános válságát hirdette, talán elegendő, ha Várkonyi Nándorra és Hamvas Bélára hivatkozom. Mindketten súlyos kulturális és történelmi válságot érzekeltek, amely mindent áthat: a társadalmi létet, az emberi kapcsolatokat, az egész gondolkodást. A modern válságfilozófia az évszázadok során kialakult hagyományos európai racionalizmust bírálta, nézete szerint a huszadik század történelmi kataklizmái és botrányai következtében végső válságba került európai humanizmusnak új forrásokból kellene erőt merítenie: az archaikus és primitív mítoszokból, a keleti vallásokból és filozófiákból. Ezt az ajánlatot fogadta el Weöres Sándor is. Hivatását abban látta, hogy az emberi élet – általában a létezés – mindent átfogó törvényszerűségeit keresse, titkokat kutasson, a mindenségben próbálta megtalálni az ember helyét. *Ars poeticájában* így fejezte ki ezt: „Fogd el a lélek árján fénylő forró igéket: / táplálnak, melengetnek valahány világévet / s a te múltó dalodba csak vendégségbe járnak, / a sorsuk örökélet, mint sorsod örökélet, / társukként megölelnek és megint messze szállnak.”

A „lélek árján fénylő forró igéket” a létezés és az emberi élet magyarázatát ősi mítoszokban találta meg. Nemcsak az antik vagy a keresztény mitológiában, hanem történelem előtti varázsénekekben, a keleti vallások – a brahmanizmus, a buddhizmus, a kínai Tao-te-king – tanításaiban is. Mítosz mindig akkor születik, ha az emberiség józan ésszel és megbízható tudományos gondolkodással képtelen átfogó magyarázatot adni a körötte levő valóságra: személyes és közösségi tapasztalataira. Weöres ilyen mítoszokat kutatott fel, maga is mítoszokat alkotott. A *Medeiában* és az *Újszövetségi apokrif levélben* a klasszikus, illetve keresztény mítoszt költötte át, az *Istar pokoljárásában* a babiloni agyagtáblák ősi „üzenete” nyomán próbálta megfejteni az emberi lét titkait, *A Föld meggyalázásában* és a *Mahruh veszésében* maga teremtett eredeti költői mitológiát. A huszadik században élő ember széttörözött világgépe helyett egységes világgépet szeretett volna adni. Az archaikus kultúrák egységes világmagyarázatát tekintette példának, midőn a mítoszban keresett választ a kor és a költészet nagy kérdéseire.

A mítoszeremtésben a költői gondolkodás következetessége nyilatkozott meg, Weöres Sándor mind teljesebben építette fel a maga mitologikus költészetét. Szellemi kalandjaiban, művészi alakváltásaiban világmagyarázó igény működött. Mélyre merült: a történelem előtti világba, a lélek benső köreibé. Költészete időnként ezoterikussá vált, magyarázatra szorult, a bölcséleti elvonatkoztatások veszélyétől játékosága és formateremtő tehetsége óvta meg. Játékos szelleme számtalan nyelvi és formai kísérletbe fogott. Akármivel foglalkozott, mindent tiszta és arányos művészi alakban fejezett ki, mindennek költői szépséget adott. Képzetele váratlan összefüggéseket teremtett, ebben a szürrealisták tanítványának bizonyult, jöllehet magához az irányzathoz nem volt különösebb köze. Míves biztonsággal

állította a mitikus bölcselet vagy a költői játékoság szolgálatába akár a „nyugatos” líra és az avantgárd művészi vívmányait, akár a népies hagyományokat.

(A költő a macskákról)

Weöres Sándorhoz és feleségéhez, Károlyi Amyhoz engem és feleségemet nem túl szoros, mégis tartalmas barátság kötött. Verseivel már diákkoromban ismeretséget kötöttem, a budapesti piarista gimnáziumban, amelynek padjaiban a máskülönbön szörnyűséges Rákosi-korszakot vészeltem át (az ötvenes évek első felében), tanáraink olyan költőkkel, például Sik Sándorral, aki különben a piaristák rendfőnöke volt, Szabó Lőrincsel, Sinka Istvánnal, Mécs Lászlóval, Áprily Lajossal, Dsida Jenővel, Rónay Györggyel és Weöres Sándorral is megismertettek bennünket, akiknek munkásságát az akkori irodalomoktatás meg sem említett. Aztán, valamikor a hatvanas évek közepén, arra is alkalmam adódott, hogy személyesen találkozzam vele és Károlyi Amyval – az eseményre közös barátunk, az ugyancsak kiváló író: Fodor András egyik születésnapján került sor. Ezután több alkalommal is találkoztunk, vendégeskedtünk a rózsadombi villában, amelynek földszinti traktusa valóságos fogadóteremként kapott szerepet, a költő és felesége az emeleti szobákban élt. Nem egyedül, egy fekete macska lakott velük, és Sanyika (mindenki így, ilyen családiasan hívta az ország egyik legnagyobb költőjét) büszkén mutatta be macskáját (pontosabban mutatott be minket macskájának).

Korábban is megfordultak macskák a Weöres–Károlyi házaspár életében. Több macskavers örökítette meg emléküket, így az óvodáskorúak körében igen népszerű *Macska-induló*: „Kurrogj, kurrogj, kormos macska, / cirregj, cirregj, cirmos macska, / büszkén lejt hat vak bak macska, / sok pettyes láb, száz karmocská. / Jobbra át, balra át, / agyon marjuk a kutyát, / nyauuu!”, vagy a *Mióki* című kis vers: „*Mióki macska hol marad? / Kinn billeg a kertben a hárs alatt. [...] Tán fönn a tejúton lépeget, / talpára csillag-por tapad. / Mióki macska, gyere haza, / megöltöm tejjel a csupodat.*” Ezekben a versekben egyaránt szerepet kapott a minden élőlény iránt megnyilvánuló szeretet és a költői játékoság, ez utóbbira a macskák természetes játékosága ösztönzőleg hatott.

T. S. Eliot, a Nobel-díjas angol–amerikai költő világhírét részben macskákról írott verseinek köszönhette, a nyomukban született *Macskák* című musicalt évtizedek óta játssza a budapesti Madách Színház. Nos, Weöresnek is van jó néhány hasonló költői műve (csak ezek nyomán nem született színházi előadás, és, fájdalom, az irodalmi Nobel-díj is elmaradt). A macskaversek közé tartozik a *Fekete kandúr* című költemény is, hadd idézzem itt fel kezdő- és zárósorait, amelyek, akárcsak a nagyhírű angol pályatárs macskaversei, egyszersmind személyes vallomások (panaszok): „*Szívem görcs, vérem szilvalé, / közeledem hetven felé. / Macskánk gyógyítja májamat, / ráborul és meleget ad, / vérrel fűtött kis termofor, / karmos talpakkal megtipor.*” És a zárósorok: „*Gombot, csatot butor alól / s elgurult pénz elökotor, / mindent vizsgál, zugokba túr, / a kertben, házban ő az úr. / Ha lőt-fut étellel tele, / én is száguldoznék vele, / feledném annyi évemet / s hogy vissza-élni nem lehet.*”

Nos, ezt a fekete kandúrt mi is ismertük, úgy emlékszem, ez volt az a macska, amelyet Weöresék, miután egy akkoriban kapott irodalmi díjnak köszönhetően nyaralni mentek az Adriára, az akkor igen népszerű (és azóta jóformán elfelejtett) irodalomtörténet-íróra, Bata Imrére bízta, akinek mindenképpen elismerésre méltó érdeme, hogy jöllehet a népi irodalom neveltje és elkötelezett híve volt, hamar megbarátkozott Weöres Sándor költészetével. 1979-ben jelent meg *Weöres Sándor közelében* című könyve, amely Kenyeres Zoltán néhány esztendővel későbbi *Tündérsíp* című monográfiája mellett elsőként adott méltó helyet nagy költőnk munkásságának. De most nem erről van szó. Bata Imre tehát egy

kosárban átvette a fekete macskát, gondozta, táplálta, simogatta, majd miután Sanyikáék hazatértek, visszafuvarozta hozzájuk. A macska azonban, mintha nem lett volna tájékozott a budai közlekedésben, egy óvatlan pillanatban, valahol a hegyoldalban, megszökött, Bata hiába szólongatta, csak nem került elő, Sanyikáék pedig, akik még napokig járták a környező utcákat a macska után, hasonlóképpen kudarcot vallottak. Bata Imre erősen szégyenkezett, ezért némi megértéssel fogadta azt a rögtönzésemet, miszerint hogyan fognak megemlékezni róla egy későbbi irodalmi lexikonban. Tehát: „Bata Imre irodalomtörténész, 1981-ben elveszítette Weöres Sándor macskáját.”

Voltunk aztán egyszer Bata Imre szülőfalujában, a Heves megyei Egerlővön, hogy Imre rokonainál otthont keressünk azoknak a kismacskáknak, akikkel egy következő, most már cirmos cica ajándékozta meg Sanyikáékat. Magam voltam a sofőr, mellettem ült Imre, a hátsó ülésen Sanyika, Amy és a feleségem, Amy ölében, egy kosárban, a három kiscica. Megérkeztünk a faluba, ahol Imre már felkészítette rokonait és a falusiakat arra, hogy Magyarország legnevesebb költője látogatja meg őket. Amy átadta a kosarat Imre egyik rokonának, mire az idős asszony, meglehetősen zavarral, megkérdezte Amyt: „mennyivel tartozunk a macskákért?” Üzletre nem került sor, ám kaptunk egy kiváló ebédet, és a kismacskák sorsa is révbe ért.

Azzal kezdtem ezt az előadást (vagy visszaemlékezést), hogy Weöres Sándorról nem könnyű dolog egynéhány rövid percben képet adni: a prófétai magasságokba emelkedő költő-vátesz és a köznapokban otthonra találó jó barát (és macskabarát) azonosítása elgondolkodtató lehet. Elgondolkodtató és csodálatra méltó: hiszen élt közöttünk valaki, aki az emberi lét és a világmindenség leginkább titokzatos rejtelseivel küzdött meg, ugyanakkor hosszú estéket töltött el azzal, hogy egy kismacskát megkeressen a budai hegyek bokraiban. A mi korunkban a fenség és az egyszerűség ritkán találkozik, ismerünk úgynevezett „nagy embereket”, kivált politikusokat, akik talán a fékre sem lépnek rá, ha az úton egy macska elébük kerül, és találkozunk úgynevezett „egyszerű emberekkel”, akiket még sohasem érintettek meg azok a lelki tapasztalatok, bölcséleti és morális kihívások, amelyek Weöres Sándor költészetében hangot kaptak. (Igaz, ők is közömbösen gázolnak át egy kismacskán, meg sem rezdülnek az általuk vezetett roncsautó kormányja mögött – a „fent” és a „lent” világa legalább a bunkóság szintjén találkozik.) Weöres Sándor nem élt „fent” és nem élt „lent”, ő egy másik Magyarországon élt, olyan országban, amelynek Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, József Attila, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Radnóti Miklós voltak a polgárai. Utólag magam is meglepődöm azon, hogy ennek a „másik”, és általam szeretett Magyarországnak milyen sok hiteles polgára volt.